

Nieuwe Tijd

Alan Moss, *Gemaakt op reis. Nederlandse jongeren op reis in de zeventiende eeuw* (Verloren; Hilversum, 2023) 438 p., €45,00 ISBN 9789464550047

Kijken in een Claudespiegel

Nu wind, regen en vorst weer in het land zijn, durven onze gedachten wel eens afdwalen naar het warme zuiden. Niets beter om een opflakkerend winterdipje meteen de kop in te drukken dan een flinke portie Claude Lorrain. Tijdens de zeventiende eeuw penseelde de beroemde Franse schilder een indrukwekkend oeuvre samen dat een ode brengt aan de warme, zonovergoten Italiaanse landschappen, waarin klassieke Romeinse ruïnes en renaissancearchitectuur een hoofdrol spelen.

Alan Moss neemt de lezer in zijn boek – een (lichtjes) aangepaste versie van zijn proefschrift – eveneens mee op grand tour (of beter educatiereis) naar het Italië van de zeventiende eeuw. Dankzij een bijzonder gedegen bronnenonderzoek kan de lezer de reis van naaldje tot draadje volgen, van de minutieuze voorbereidingen voor vertrek tot de uiteindelijke thuiskomst. Onderweg wordt in elk hoofdstuk een etappe uitgelicht: de heenreis via Parijs en de Loire, de oversteek van de Alpen, de eigenlijke *tour* in Italië en de terugkeer via Duitsland. Om die reiservaringen in geuren en kleuren te reconstrueren, beperkt Moss zich allesbehalve tot de obligate reisverhalen – in manuscript dan wel in druk – maar boort hij als letterkundige ook een ruim staal aan minder voor de hand liggende bronnen zoals gedichten, *alba amicorum*, brieven, kasboekjes en dergelijke aan. Dat levert een stroom aan sappige anekdotes en leuke *trouvailles* op.

Maar Moss is tegelijk ook kritisch. Reisverhalen – en andere literaire spin-offs – moeten zijn inziens niet primair beschouwd worden als een reflectie van de werkelijkheid, maar als een doorwrocht literair product. Na

thuiskomst werden de notities die reizigers onderweg hadden gemaakt immers grondig onder handen genomen, herlezen en herschreven. Dat proces van *scribal publication*, dat bedoeld was om een puntgaaf product af te leveren voor een select lezerspubliek van familie, vrienden en andere *intimi*, wordt door Moss minutieus onder de loep genomen in het tweede hoofdstuk van zijn boek. Net zoals laatzeventiende-eeuwse reizigers gebruikmaakten van een zogenaamde *Claudespiegel* of een *mirroir noir* om de landschappen die ze onderweg tegenkwamen door de romantische bril van hun favoriete schilder te kunnen waarnemen, kijken wij door de troebele lens van die – veelvuldig bewerkte en herwerkte – reisverhalen naar het verleden. Wat we aanschouwen, is zelden of nooit de werkelijkheid *wie es eigentlich gewesen ist*, maar veeleer een slimme literaire constructie die iets loslaat over de identiteit die de schrijver zichzelf wil aanmeten. Die *self-fashioning* gebeurde volgens Moss op een handvol fronten, want Nederlandse jongeren portretteerden zich in hun reisverhaal respectievelijk als ijverige studenten, als lid van de maatschappelijke elite, als dappere mannen, orthodoxe protestanten en als ware Nederlanders.

Terwijl de meeste monografieën over de grand tour vaak beperkt blijven tot een bloemlezing van leuke en spannende anekdotes tilt die meer theoretische aanpak Moss' proefschrift moeiteloos naar een meer academisch niveau. Tegelijk is het een handig opstapje om te participeren in een aantal debatten die in de laatste decennia internationaal – maar

ook vooral in de Angelsaksische wereld – over de vroegmoderne educatiereis gevoerd zijn.

Na een eerste, methodologisch hoofdstuk over de voorbereidingen van de reis neemt Moss zijn lezer mee naar de universiteiten en academies aan de Loire (en elders in Frankrijk), waar Nederlandse patriciërszonen een prestigieuze academische bul behaalden, een mondje Frans leerden spreken en zich oefenden in de nobele kunsten van paardrijden, schermen en dansen. Door de nadruk te leggen op die educatieve aspecten in hun reisjournaal presenteerden die jongeren zichzelf niet alleen als leergierige studenten, maar ook als het intellectuele kruim van de samenleving. Moss laat echter evengoed zien hoe dat ideaalbeeld regelmatig aan diggelen ging als reizigers in hun brieven, poëzie, *alba amicorum* of andere informele bronnen opschepten over minder pedagogische activiteiten zoals drinken, slempen, gokken of hoerenlopen.

Met de focus op Parijs wordt een tweede laag van de identiteit van die reizende jongeren onder de loep genomen, namelijk hun status als lid van de sociaaleconomische elite. Moss onderzoekt onder meer via kas- en rekenboekjes hoe die Nederlandse reizigers voortdurend balanceerden op een slappe koord tussen spaarzaamheid en verkwisting. Leven op stand vereiste immers voortdurende uitgaven voor exclusieve logies, transport, kledij, souvenirs en andere *markers* van *conspicuous consumption*.

Vervolgens komt in het hoofdstuk over de Alpen aan bod hoe de educatiereis ook een rol speelde in de vorming van een mannelijke identiteit. Moss analyseert hoe sterke verhalen over torenhoge rotswanden, diepe ravijnen, onbetrouwbare gidsen en barre weersomstandigheden cruciaal waren in de constructie van een masculiniteit waarin moed, dapperheid en onverschrokkenheid de boventoon voerden, terwijl beschaafde ontmoetingen met de

betere sekse in allerlei salons zich leenden om ook de zachtere, meer gepolijste aspecten van mannelijkheid in de verf te zetten.

Daarna komt religie aan bod. Moss onderzoekt hoe Nederlandse jongeren zich oog in oog met katholieke rituelen, relieken en andere *paepse stoutigheden* konden affirmeren als ware protestanten: recht in de leer, maar ook mild en tolerant. Tenslotte bestudeert Moss hoe Nederlandse reizigers in contact met andere volkeren – in reisverhalen vaak gestereotypeerd als verwaande Fransozen, perverse Italianen, dronken Duitsers (of andere kleurrijke *hetero-images*) – langzaam maar zeker ontdekten wie ze zelf waren (*auto-images*). Die reisverhalen werpen dan ook licht op de wortels van nationale gevoelens die pas in de late achttiende en het begin van de negentiende eeuw tot volle bloei zouden komen.

Moss toont zich in al die debatten erg belezen. Uit tekst en noten blijkt overduidelijk dat hij het recente werk over de grand tour – en meer bepaald over de rol van educatie, sociale status, mannelijkheid, religie en nationalisme op reis – op zijn duimpje kent. Niettemin heeft hij wat moeite om los te komen van dat (over)bekende plaatje en een eigen stem in de debatten te ontwikkelen. Al te vaak blijft het toch bij het conformeren van bestaande theorieën, hypothesen en inzichten. Misschien heeft hij – om de metafoor nog eens op te diepen – iets te veel in de Claudespiegel gekeken en zich al te sterk gespiegeld aan bestaande kennis en wijsheid. Dat doet echter niets af aan het feit dat *Gemaakt op reis* een bijzonder lezenswaardig boek blijft dat op heldere wijze een aantal boeiende internationale debatten entameert voor een Nederlands publiek. Absoluut *vaut le voyage!*

Gerrit Verhoeven, Universiteit Antwerpen/Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis